

گورستان‌های لهستانی در ایران

○ علیرضا دولتشاهی

پس از حمله آلمان نازی به مرزهای اتحاد جماهیر سوسیالیستی شوروی و نادیده گرفتن پیمان «ریپن تروپ - مولوتف» از سوی آلمان، شوروی سرانجام دولت در تبعید لهستان به رهبری شیکورسکی را به رسمیت شناخت و با آن دولت مستقر در لندن روابط سیاسی برقرار کرد.

از نتایج برقراری رابطه سیاسی بین این دو دولت، رهایی اسیران لهستانی از بازداشتگاه‌های شوروی بود. اسیرانی که در طی حمله نیروهای ارتش سرخ به شرق لهستان در سپتامبر ۱۹۳۹ م. به اسارت درآمده بودند. این افراد شامل غیر نظامیان نیز می‌شدند. هر چند بخشی از نیروهای ارتش ملی لهستان که به اسارت ارتش سرخ درآمده بودند در تابستان سال ۱۹۴۰ م. توسط دولت سوسیالیستی شوروی در جنگل کاتین قتل عام شده بودند - جنایتی که روس‌ها همواره مسئولیت آن را متوجه آلمان‌ها می‌کردند، ولی پس از فروپاشی نظام شوروی در روسیه اسناد این جنایت به طور رسمی افشا شد - اما هنوز در اسارتگاه‌های شوروی گروهی از نظامیان لهستانی وجود داشتند.

در نوامبر سال ۱۹۴۱ شیکورسکی در مسیر رفتن به مسکو در تهران توقف کرد. مقامات وقت حکومت ایران موافقت خود مبنی بر عبور اسرای لهستانی از طریق ایران را اعلام کردند. به این ترتیب پای هزاران شهروند لهستانی به خاک ایران رسید و در تاریخ دیرین روابط ایران و لهستان دوره‌ای نو آغاز گشت.

پس از مذاکرات شیکورسکی با مقامات روس، ژنرال ولادیسلاو آندرس بریگاردی از نیروهای داوطلب لهستانی سازمان داد تا از طریق ایران و عراق به ارتش‌های متفق در شمال آفریقا ملحق گردند. بریگاردی که بخشی از نیروهای ارتش پادشاهی انگلستان محسوب می‌شد. این بریگارد لهستانی در آزادسازی سیسیل از چنگال فاشیسم به ویژه در مونت کاسیو، نقش مهمی داشت.

ورود آوارگان لهستانی به ایران از اتحاد جماهیر شوروی در تاریخ ۱۲ مارس ۱۹۴۲ م. آغاز شد. در آن روز نخستین گروه از مهاجران لهستانی از مرز زمینی به شهر مشهد رسیدند. این گروه شامل ۱۲۰ کودک بود. آنان از شهر عشق‌آباد به سوی ایران حرکت کرده بودند. در میان این گروه می‌توان از حضور خواننده لهستانی، **هانکا اوردو نوونا** (Hanka Ordonowna) یاد کرد. مهاجران لهستانی از طریق دریا و خشکی به ایران وارد شدند و شامل هفتاد و هفت هزار

NEKROPOLIE NARODOWE

○ گورستان‌های لهستانی در ایران

○ تألیف: آندژی پوژونیک

○ ناشر: شورای حفاظت از یادبود جنگ و

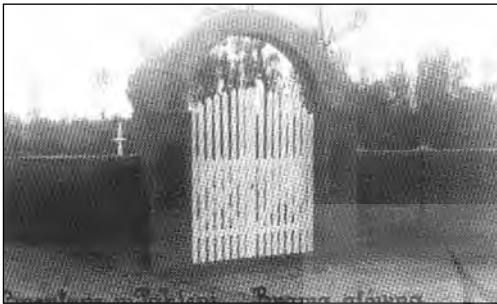
شهادت، ورشو، ۲۰۰۲، ۶۰ ص، مصور

○ شابک: ۸۳ - ۹۱۶۶۶۳ - ۲ - ۸

Rada Ochrony Pamięci Walk i Męczeństwa

چند نمای نزدیک از قطعه
لهستانی‌ها در گورستان
ارمینیان، بندرانزلی، آوریل
م ۱۹۴۲

گورستان‌های آوارگان لهستانی در تهران در سه منطقه دولاب، قلهک و گورستان یهودیان تهران واقع است. باقی گورستان‌ها در شهرهای بندرانزلی، مشهد، قزوین، اصفهان، خرمشهر و اهواز قرار دارد

سرباز و بیش از چهار و سه هزار غیرنظامی، از جمله بیست هزار کودک بودند. از این گروه از زن و مرد هر کس که توان نبرد با نیروهای متحد را داشت، در صف نیروهای آندرس جای گرفت. باقی در شهرهای ایران و در اردوگاه‌های ویژه‌ای اسکان داده شدند تا با یاری صلیب سرخ جهانی به مناطق امن جهان انتقال یابند. اما گروهی در ایران ماندند. میانگین اسرای لهستانی که ماهانه به ایران وارد می‌شدند، بیشتر شامل افرادی می‌شد که از ایران خارج می‌شدند و گروهی دیگر برای همیشه در این خاک آرمیدند.

گروهی که در ایران ماندند، در سال ۱۹۴۲ م. به تشکیل «انجمن لهستانی مطالعات ایرانی» در تهران همت گماشتند. چند تن از اساتید دانشگاه‌های لهستان نیز جزء این مهاجران بودند. هدف این انجمن آشنایی دو ملت با فرهنگ یکدیگر بود. برای تحقق این مهم، انجمن جلسات سخنرانی و انتشار جزواتی را در دستور کار خود داشت. از سال ۱۹۴۲ م تا ۱۹۴۵ م. میلادی، انجمن توانست سه شماره از نشریه دو زبانه لهستانی - فرانسوی Studia Iranskie (مطالعات ایرانی) را منتشر نماید. از اعضای این انجمن می‌توان ایران‌شناس نامدار لهستانی، فرانچیشک ماخالسکی را نام برد.

اما آنان که در این خاک خفتند در کجا آرمیده‌اند؟ کتاب **گورستان‌های جنگی لهستان در ایران**، پاسخی به این پرسش است. کتاب متنی دو زبانه، لهستانی و انگلیسی دارد. متن انگلیسی در جاهایی خلاصه‌تر از متن لهستانی است. کتاب در هفت فصل به بیان گورستان‌های جنگی لهستانی موجود در ایران می‌پردازد. گورستان‌های موجود در بندرانزلی، مشهد، تهران، قزوین، اصفهان، خرمشهر و اهواز. در این بین، تهران با داشتن سه گورستان لهستانی

بیشترین سهم را از آن خود کرده است. این گورستان‌ها کدام‌اند؟ در سال ۱۹۴۲ م. بندرانزلی، دروازه آزادی هزاران اسیر لهستانی شد که در اردوگاه‌های اتحاد جماهیر سوسیالیستی شوروی از سال ۱۹۳۹ م. روزگار می‌گذراندند. در واقع این شهر نخستین توقفگاه آنان در جهان آزاد این سوی حصار آهنی بود. لهستانی‌ها از اردوگاه موقت این شهر به شهرهای دیگر ایران از قبیل تهران، اصفهان، اهواز و... انتقال می‌یافتند. ورود آنها حرکتی مستمر بود؛ روزانه در حدود ۲۵۰۰ نفر از طریق مرزهای شمالی به ایران وارد می‌شدند. گروهی از این مسافران از بند رسته، بیمار بودند و در اردوگاه موقت جان می‌باختند. از این رو گورستانی نیاز بود و این مشکل به یاری آرامنه ساکن در محل به سال ۱۹۴۲ م. برطرف گشت و گورستانی به وجود آمد. در این گورستان ۶۳۹ گور موجود است که ۱۶۳ گور از آن سربازان و ۴۷۶ گور از آن غیرنظامیان است. گورها صلیبی چوبی دارند. این گورستان در سال ۱۹۵۵ م. توسط سفارت جمهوری مردمی لهستانی مرمت و بازسازی شد و در سال ۱۹۶۴ م. لوح یادبودی از سوی دولت لهستان در این گورستان نصب شد. گورستان انزلی، دومین گورستان لهستانی در ایران محسوب می‌شود.

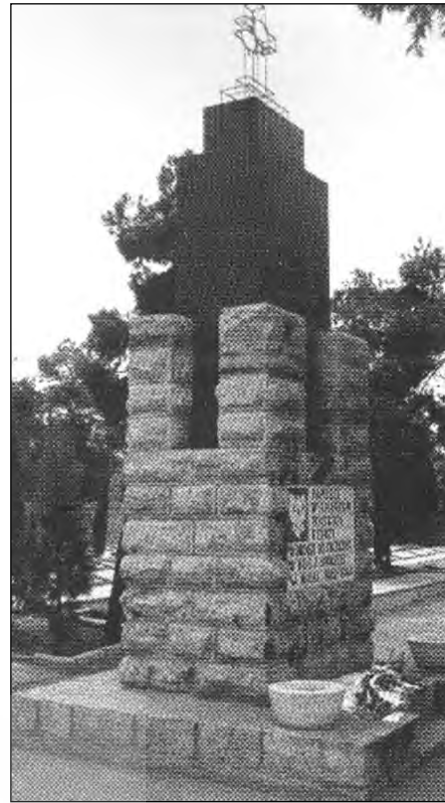
اما گورستان‌های تهران در کجایند و چگونه؟

اصلی‌ترین گورستان لهستانی تهران، گورستان دولاب است. در این گورستان تعداد ۱۹۳۷ گور لهستانی موجود است که ۴۰۹ گور آن متعلق به سربازان و باقی از آن غیرنظامیان است. در این گورستان جز گور لهستانیان مهاجر و ماندگار در ایران، می‌توان به دو گور اشاره کرد: مقبره **آنتوان باروفسکی** - متوفی به تاریخ ۲۱ ژانویه ۱۸۹۸ م. و دیگری مقبره **لشک هورودتسکی**، معمار لهستانی

مدخل ورودی گورستان لهستانی‌ها در بندر انزلی

یهودیان لهستان، پیش از جنگ جهانی دوم از جامعه یهودی لهستان بریده بودند و خود را نه یهودی که لهستانی می‌دانستند. آنان در مدارس لهستانی تحصیل می‌کردند و به زبان لهستانی گفت‌وگو می‌کردند و نه زبان ایدیش. آیا آن دسته از یهودیانی که در دولا ب دفن شده‌اند به این گروه از یهودیان تعلق داشته‌اند؟ متأسفانه این نکته‌ای است که کتاب حاضر درباره‌اش سکوت کرده است.

بر طبق قرارداد نانوشته‌ای میان رهبری لهستانی آن روز در ایران و مدیریت گورستان یهودی تهران، در آن گورستان قطعه زمینی جداگانه برای دفن لهستانیان یهودی با حق مالکیت دائمی در اختیار آنان قرار گرفت. این گورهای یهودیان لهستانی، در کناره محوطه گورستان یهودی تهران واقع است. گورها در ردیف‌هایی شکل گرفته از آجر سامان یافته‌اند. در این گورستان ۵۶ گور لهستانی وجود دارد. بر هر یک از سنگ گورها نشان ستاره داوود به چشم می‌خورد. بر هر سنگ گور به زبان لهستانی اطلاعاتی از فرد در گذشته و مدفون وجود دارد. اطلاعاتی از قبیل: نام، نام خانوادگی، درجه نظامی، تاریخ تولد و مرگ. نوشته‌ی بعضی از این سنگ‌ها به دو زبان لهستانی و عبری است.

کتاب حاضر ره‌آورد سفر مؤلف به ایران است. آندژی پژوژنیک، سرپرست شورای حفاظت از یادبود جنگ و شهادت است. گفتنی است که کتاب، دربردارنده عکس‌هایی است که توسط مؤلف گرفته شده‌اند. به جز کتاب حاضر، چند مقاله در نشریات لهستانی زبان نیز حاصل سفر وی به ایران به شمار می‌آید.

شورای حفاظت از یادبود جنگ و شهادت لهستان، در سال ۲۰۰۲ کتاب چهار جلدی دیگری را تدوین کرده است به نام: لهستانیان در ایران ۴۵-۱۹۴۲ م که تا امروز تنها جلد نخست آن در ۵۶۰ صفحه منتشر شده است. جلد اول این مجموعه دربردارنده مطالبی است که در نشریات لهستانی زبان منتشره در ایران در طی سال‌های جنگ دوم جهانی منتشر شده است. یکی از سه گردآورنده این اثر چهار جلدی نیز آندژی پژوژنیک است.

امید که خواننده فارسی زبان نیز روزی امکان استفاده از اطلاعات گران‌بهای این مجموعه را به دست آورد تا بتواند از این طریق با گوشه‌ای ناگفته از تاریخ معاصر ایران آشنا تر شود.

- اوکراینی، متوفی به سوم ژانویه ۱۹۲۰ م. در گورستان انگلیسی تهران واقع در قلعهک نیز چند گور لهستانی وجود دارد. در میان گورهای سربازان انگلیسی و کشورهای مشترک‌المنافع که در طی دو جنگ اول و دوم جهانی در ایران جان باختند، در ردیف B و C و نیز در قطعه شماره ۶ این گورستان، ده گور از آن سربازان لهستانی است. این سربازان در سال ۱۹۴۲ م. در شهر همدان جان باختند و در گورستانی محلی دفن گشته‌اند. سپس در سال ۱۹۶۲ م. اجسادشان به گورستان انگلیسی تهران انتقال یافته است. این گورها، سنگی همسان با سنگ گور سربازان انگلیسی دارند، ولی بر آنها نشان ملی لهستان نیز حک شده است.

اما چرا این سربازان مرده‌اند؟ آیا آنها به مرگ طبیعی در گذشته‌اند؟ یا در منطقه همدان در درگیری نظامی جان باخته‌اند؟ چرا اجساد آنان به گورستان دولا ب منتقل گشته است؟ با توجه به این نکته که سال‌های پس از جنگ نیز در گورستان دولا ب خاکسپاری انجام می‌گرفت. شاید این ده سرباز لهستانی از آن رو در یک گورستان انگلیسی به خاک سپرده شده‌اند که دولت سوسیالیستی جمهوری مردمی لهستان، چندان دل خوشی از نیروهای نظامی دولت در تبعید لهستان (مستقر در لندن) نداشت، تا جایی که پس از استقرار نظام سوسیالیستی در سراسر خاک لهستان پس از پایان جنگ دوم جهانی، از ژنرال آندرس ترک تابعیت کرد و وی تا پایان عمر شهروند انگلستان بود. از یاد نبرده‌ایم که نیروهای تحت فرمان آندرس بخشی از نیروهای ارتش پادشاهی بریتانیای کبیر محسوب می‌شدند. اینها پرسش‌هایی است که در کتاب حاضر پاسخی نمی‌یابند.

سومین گورستان لهستانی در تهران در واقع بخشی از گورستان یهودیان تهران محسوب می‌شود. در میان پناهجویان لهستانی گروه قابل توجهی نیز یهودی وجود داشت. این گروه بیشتر در تهران ساکن شدند و مانند دیگر لهستانیان به اردوگاه‌های موجود در شهرستان‌های ایران نرفتند. در میان لهستانیان متوفی در ایران نیز گروهی یهودی بودند. این یهودیان بین سال‌های ۱۹۴۲ تا ۱۹۴۴ م. نه تنها در گورستان دولا ب به خاک سپرده شدند، بلکه بخشی نیز در گورستان یهودیان تهران مدفون گشتند. اما چرا تنها بخشی از یهودیان در گورستان یهودی تهران دفن شدند و نه تمام یهودیان؟ می‌دانیم گروهی از